

Polonya-Osmanlı Sınırından Gümüş Sikke İhracatı ve Ticaret Dengesi Sorunu

The Export of Silver Coin Through the Polish-Ottoman Border and the Problem of the Balance of Trade

Yazan:

Dariusz KOŁODZIEJCZYK*

Çeviren:

Ebru Emine OĞUZ**

Öz

On altıncı yüzyılda uluslararası Karadeniz ticaretinin muhteşem dönemi sona ermiş olsa da, Polonya ve Osmanlı tüccarları kısmen Cenevizlilerin yerini almıştır. Osmanlı pazarlarında Polonya ticari mallarının bulunmaması nedeniyle, gümüş sikke (Hollandalı, Alman ve Leh) önde gelen ihracat kalemi haline gelmiştir. Polonya tarafındaki pasif ticaret dengesi, Baltık tahıl ihracatı geliştiği sürece tehlikeli görülmemiştir. 16. yüzyılın sonunda başlayan kriz, Polonya kamuoyundaki değişimin temel nedeni olarak kabul edilebilir. Ardından, mecliste hem "lüks" hem de "Türk ticareti"ne karşı çok sayıda ses yükselmiştir. Son olarak ise 1598 yılında Polonya-Moldavya sınırında madeni paralara özel bir ihracat vergisi getirilmiştir.

Paradoksal olarak, gümüşün akışı Osmanlı tarafında da şüphe uyandırmıştır. Osmanlı makamları hiçbir zaman "Polonya" gümüşüne gümrük uygulamazken, düşük standartlı ithal madeni paraların Osmanlı pazarına girmesini engellemeye çalışmışlardır. Bâb-ı Âli'nin tutumundaki değişiklikler, on altıncı ve on yedinci

* Prof. Dr., University of Warsaw, Department of History, e-mail: d.w.kolodziejczyk@uw.edu.pl.; Orcid no: 0000-0002-8841-1749.

Bu makale, 1996 yılına ait 'Turcica' Dergisi'nin 28. Cildinin 105-116. sayfaları arasında yayınlanmıştır.

** Çeviren: Ebru Emine Oğuz, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Tarih Bölümü doktora öğrencisi, e-mail: ouzebru2000@gmail.com; Orcid No: 0000-0002-1653-3325.

yüzyıllara ait Polonya-Osmanlı 'abdnamesi'nin ilgili paragrafları aracılığıyla incelenebilmektedir..

Abstract

Though in the sixteenth century the great era of the international Black Sea trade was over, the Polish and Ottoman merchants partially replaced the Genovese. For lack of Polish commercial goods on the Ottoman markets, silver coin (Dutch, German and Polish) became the leading export article. The passive trade balance on the Polish side was not considered dangerous as long as the Baltic grain export was flourishing. Its crisis which started by the end of the sixteenth century, might be considered as the main reason of a shift in Polish public opinion. Numerous voices were raised then in the Diet against both "luxury" and "Turkish trade." Finally, in 1598, a special export duty on coin was introduced on the Polish-Moldavian border.

Paradoxically, the flow of silver arose doubts on the Ottoman side as well. While Ottoman authorities never levied customs on "Polish" silver, they tried to prevent low-standard imported coin from influxing the Ottoman market. Changes in the Porte's attitude can be studied through the relevant paragraphs of the Polish-Ottoman 'abdnâme from the sixteenth and seventeenth centuries.

Orta Çağ'da Lwów'da (bugün Ukraynalı L'viv) doğu ticaretine ilişkin Łucja Charewiczowa'nın yayınlamış olduğu klasik monografinin üzerinden 70 yıl geçti¹. Stanisław Kutrzeba ve Władysław Łoziński'nin daha önceki çalışmalarıyla birlikte, bu kitap günümüzde değerini halen muhafaza etmektedir. Ne yazık ki, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, Polonya-Osmanlı ticaretini incelemek için çok uygun bir zaman dilimi olmamıştır. Sovyet Ukrayna arşivleri, neredeyse tamamen erişilemez durumda olup, nihayetinde ise açılmalarına karşın Osmanlı arşivleri, Doğu Avrupa'nın ekonomi tarihçileri için yabancı olarak değerlendirilmiş ve değerlendirilmektedir. Andrzej Dziubiński, Halil İnalçık ve Gilles Veinstein'ın çalışmaları, ancak son

¹ Ł.Charewiczowa, Handel średniowiecznego Lwowa,(Lwów,1925).

zamanlarda söz konusu alandaki tarihi araştırmaların yeniden canlanmasını saęlamıřtır².

Ayrıca bölgenin birçok ülkesinde halen kırgınlık uyandıran ve tartışılan, sınırlardaki değişiklikler ve zorunlu göçler, Karadeniz ticareti ile ilgili çalışmaların kesintiye uğramasına yol açmıştır. *Annales* okulunun ününü ancak yavaş yavaş kazandığı savaş öncesi süreçte Lwów Üniversitesi, Polonyalı tarihçilerin ilk kez nicel yöntemler uyguladıkları ve Stanisław Hozzowski liderliğindeki bilim adamlarının, büyük Doęu Avrupa kentleri için on altıncı yüzyıl fiyat kayıtlarının benzeri görülmemiş bir baskısını başlattıkları yer olmuştur. Hozzowski, 1945'ten sonra memleketi Lwów'dan ayrılmış ve hayatının geri kalanını Baltık ticaretini incelemekle geçirmek üzere Danzig'e (günümüz Polonya- Gdańsk) gelmiştir.

1944 Varşova Ayaklanmasında kraliyet mali arşivlerinin yakılmasını da eklersek, felaketlerin listesi tamamlanmış olacaktır. şimdi, erken-modern Polonya uluslararası ticaretinin hacim ve bileşimine bir göz atmak amacıyla yerel belediye arşivlerine, özellikle de yabancı arşivlere, yani Baltık ticareti için Danimarka Sund gümrük kayıtlarının yanı sıra Karadeniz ve Doğu ticareti için Transilvanya, Moldova, Kırım gümrük kayıtlarına dayalı olarak titiz bir yeniden yapılandırma gerçekleştirilmelidir.

řu anda Baltık ticareti hakkında pek çok şey biliyor olsak da, Karadeniz ticaretinin bir monografisi halen yazılmayı beklemektedir. Osmanlı fethinden sonra Karadeniz, kıtalar arası büyük bir ticaret yolu olma özelliğini yitirmişe de, Kefe'den gelen Cenevizli tüccarların yerini bir dereceye kadar Polonya kralı

² G. Veinstein, "Marchands Ottomans en Pologne-Lituanie et en Moscovie sous le rēgne de Soliman le Magnifique, *Chariers du Monde russe* 35 (1994), 713-738; H. İnalçık, bölüm: "The Black Sea and Eastern Europe" in: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, ed. H. İnalçık, D. Quataert (Cambridge, 1994), as. 271-314; Aslında Andrzej Dziubiński Polonya Doęu ticaretinin monografisi üzerine çalışma yapmaktadır.

*Dziubiński'nin, bahsi geçen çalışması tamamlanmış ve 1997'de basılmıştır: <https://www.amazon.com/szlakach-Orientu-Osman%CC%81skim-XVI-XVIII-Monograie/dp/8385220682> (ç.n.).

ve padişahın tebaası almıştır³. Ticaretlerinin hacmi ve bileşimi hakkında bazı varsayımlar zaten yapılabilmektedir.

Antoni Maçzak'a göre on altıncı yüzyılın ortalarında Polonya Baltık ticaretinin değeri, ihracat değerinin, ithalat değerini neredeyse ikiye katlamasıyla birlikte 1.300.000 florine ulaşmıştır⁴. Son derece aktif olan ticaret dengesi, Polonya-Litvanya Birliği'nin kültür ve ekonomisinde "Altın Çağ"a katkıda bulunurken, öte yandan ise kolay ithalat, yerli zanaat ve sanayinin zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Bu, Marian Małowist'in, o zamanın Doğu-Batı Avrupa ticaretini sömürge öncesi ekonomik ilişkiler için bir model olarak tanımlamasına yol açmıştır. Tahıl, kereste ve et ihracatı, batı ve kuzey Polonya sınırlarından sürekli nakit akışına neden olurken, bunu takiben nakit fazlasının önemli bir kısmı ise daha sonra güneydoğu sınırından dışarı sızmıştır.

Polonya Krallığı'nda iltizam hakkındaki dağınık bilgilerden yola çıkarak, Polonya doğu ticaretinin değerinin on altıncı yüzyılın ortalarında yılda 200.000 florini, yani Baltık ticaret değerinin yaklaşık %15'ini bulmuş olabileceğini kabaca varsayabiliriz⁵. Daha sonrakilerin aksine Polonya doğu ticaretindeki ticaret dengesi, Polonya için büyük ölçüde pasif olmalıdır. Polonya-Osmanlı ticaretinin bileşiminden, Polonya'ya gerçekleştirilen Osmanlı ithalatı ipek, dokuma, tiftik, sabun, kuru üzüm, at vb. gibi yerli Osmanlı ürünlerinin büyük bir bölümünü teşkil ederken, Polonya'nın Osmanlı pazarına sunabileceği çok az yerli eşyasının bulunmakta olduğu açıkça görülmektedir. Polonya'nın Osmanlı topraklarına yaptığı ihracat ağırlıklı olarak İngiliz kumaşı, Silezya bıçakları, Rus kürkleri ve gitgide daha da artmak üzere gümüşten oluşmaktaydı. Polonya tarafındaki pasif ticaret dengesi, büyük Orta Avrupa

³ *Isthme polonais*'in Avrupa ötesi ticaretteki rolü için bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (Paris, 1949), ss. 148-150.

⁴ A. Maçzak, "Der polnische Getreideexport und das Problem der Handelsbilanz (1557-1647)"; *Der Außenhandel Ostmitteleuropas 1450-1650. Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa* (ed. I. Bog) (Wien, 1971): 28-45, özellikle ss. 33-34. Burada Maçzak'ın değerlendirmeleri altın florine göre hesaplanmıştır.

⁵ D. Kolodziejczyk, "Kilka uwag o handlu polsko-tureckim w XVI wieku", *Kwartalnik Historyczny* 3 (1988): 207-216, adlı çalışmada özellikle 211-212. sayfalara bakabilirsiniz.

şehirlerinde satılan Moldavya öküzlerinin ihracatının büyüklüğü dolayısıyla daha da genişlemişti.

"Polonya ticareti"nin Osmanlılar için kârlı ve çekici olmadığı söylenemez. 16.yüzyılda pek çok İngiliz ve Rus malı Lehistan toprakları vasıtasıyla İstanbul'a ulaştırılmaktaydı; sadece Eastland Company ve Osmanlı saray tüccarlarının (*hassa tüccar*) faaliyetlerinden bahsetmek gerekirse, bu tüccarlar hemen hemen her yıl Moskova'ya gönderilmekteydiler⁶. Venedikli baylos Domenico Trevisano 1554'te, Polonya'dan *molte e diverse robbe* ithal eden padişahın, Osmanlı tebaasının uygunluğu için Polonya kralıyla iyi ilişkiler içinde olduğunu kaleme almıştır⁷. Papalık ambargolarına rağmen, Boğaz'a kuzeyden çeşitli stratejik malzemeler de ulaşmıştır. Örneğin, Lepanto savaşından birkaç ay önce Polonya kralı, muhtemelen İngiliz menşeli olan büyük miktarda tenekenin Osmanlılara satılmasına müsaade etmiştir⁸.

Sadece E. Ashtor ve A. Attman'ın çalışmalarından söz edecek olursak, Avrupa'nın Doğu ile ticaretindeki pasif denge iyi bilinmekte ve adil bir şekilde tanımlanmaktadır⁹. Zaman zaman ilgili Avrupa toplumlarında, "lüks"e yönelik faizcilğe ilişkin protestolara neden olmuştur. Polonya birliğe katıldıktan sonra, orada da bu türde protestolar beklenmekteydi. Ancak 1590'lara kadar doğudan ithalata karşı resmi bir önlem alınmamıştır. Söz konusu durum, on altıncı yüzyılın sonunda değişmiş; Nisan 1598'de Meclis tarafından ihraç edilen madeni paralar için olağandışı %2'lik bir ücret getirilmiştir. Karakteristik olarak, söz konusu ücret sadece Moldova ve Moskova sınırlarında tesis edilmiştir¹⁰. Bu, her türlü vergiye düşman olan tüketim odaklı soylu toplumda, olağanüstü radikal bir önlem olarak görülmüş olmalıdır. 17. yüzyılın başında

⁶ Bkz. S. Skilliter, William Harborne and the Trade with Turkey 1578-1582. A documentary study of the first Anglo-Ottoman relations (London, 1977) ve G. Veinstein a.g.e..

⁷ E. Alberti, Relazioni degli ambasciatori veneti al senato, serie III, Vol. I (Firenze, 1840) s. 160.

⁸ J. Reznik, Le Due Joseph de Naxos (Paris, 1936), s. 252.

⁹ E. Ashtor, Levant Trade in the Later Middle Ages (Princeton, 1983); A. Attman, The Bullion Flow between Europe and the East, 1000-1750 (Göteborg, 1981).

¹⁰ Volumia legum, vol. 2 (St. Petersburg, 1859) s. 377 (ilk olarak 1598 yılında Kraków'da 'Konstytucje Sejmu walnego koronnego warszawskiego' adı altında yayınlanmıştır. Ayrıca bkz: Z Światalski, "Cło od wywozu pieniędzy wywożonych za granice Rzeczypospolitej w latach 1598-1659", Przegląd Historyczny 51 (1960): 24-30.

Polonya'da Stanislaw Cikowski ve Wojciech Gostkowski'nin, lüks ithalatı ve külçe çıkışını eleştiren iki popüler kitapçığı yayınlanmıştır. Meclis, 1655'teki Rus ve İsveç savaşı sırasında, ithalatı geçici olarak yasaklanan pahalı İran ve Türk dokumalarının ayrıntılı bir listesini yayınlarak daha da sert bir önlem almıştır¹¹.

Bu tepkilerin bir açıklaması, o dönemki Baltık ticari denge değişiminde bulunabilir. Maçzak ve Sadowski çalışmalarında, on altıncı yüzyılın sonunda Danzig'deki Polonya ticaret dengesinin, Polonya'nın Batı'dan yaptığı ithalattaki artışın bir sonucu olarak çok daha az elverişli hale geldiğini varsaymaktaydılar¹². 1620'lerden sonra tahıl ihracatındaki düşüş, bu değişikliklere daha fazla katkıda bulunmuştur. Doğu ticareti muhtemelen istikrarını sürdürürken, genellikle yeni ortaya çıkan finansal problemlerden sorumlu tutulmuştur.

Madeni paralar üzerindeki ihracat ücreti on yedinci yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Örneğin, sadece 1649'da, Kazak ayaklanmasına rağmen, vergi ödendikten sonra Moldavya sınırından yasal olarak en az 40.000 gümüş dolar ihraç edilmiştir. Bu vergi halk arasında "madeni paradan Ermeni ücreti" (*myto ormiańskie od pieniğdzy*) şeklinde adlandırılmaktaydı, ancak Ermeni tüccarlar doğu ticaretine iştirak eden tek katılımcı değillerdi¹³. Polonya'dan Moldavya'ya yapılan devasa gümüş sikke ithalatı, 17. yüzyılda Moldovalı tarihçi Miron Kostin'in dikkatini çekmişti ve Mihai Maxim, 1590'lı yıllardan itibaren Moldavya *haracının* İstanbul'a neredeyse sadece Batı doları (*guruş*) olarak, çoğunlukla Polonya menşeli gönderildiğini ortaya koymuştur¹⁴.

Diğer mallarda olduğu gibi, Polonya'dan Osmanlı topraklarına getirilen gümüş paranın sadece küçük bir kısmı gerçekten Polonya menşeli idi. Olkusz'daki gümüş madenlerinin yerli üretimi, iç pazar ihtiyaçları için bile asla yeterli olmaması ve zaten Silezya'nın 14. yüzyılda kaybedilmesinin ardından,

¹¹ Volumia legum, vol. IV, s. 509; Z Sadowski Pieniądz a początki upadku Rzeczypospolitej (Warsaw, 1964) s 79.

¹² Maçzak, a.g.e; Z Sadowski, a.g.e, s.72.

¹³ Światalski, a.g.e, s. 27.

¹⁴ M. Maxim, "Considérations sur la circulation monétaire dans les pays roumains et l'empire Ottoman dans la seconde moitié du XV siècle", Revue des Études Sud-est Européennes 13 (1975): 407-415.

Polonya'da altın madenciliği yapılmamıştır. Bu nedenle, Polonya'da çok sayıda yabancı madeni para dolaşmaktaydı, bunların arasında yalnızca Schweidnitz'den Silezya *kurusu*, Macar altın florinleri, Alman Reichsthaler'leri ve Amerikan gümüşünden basılan -giderek artan miktardaki- Hollanda rix-doları (*rijksdaalders*) ve aslan dolarından (*leenwendaalders*) söz edilmektedir.

Hollanda gemileriyle Danzig'e getirilen pek çok gümüş sikkenin Lwów'a, oradan da Moldavya ve İstanbul'a yolculuklarına devam ettiğini varsayabiliriz. Janusz Pelc tarafından yayınlanan ve Polonya-Litvanya Birliğinin büyük şehirlerinde altın ve gümüş arasındaki döviz kurlarını gösteren tablolara göre, 1541 ve 1640 arasındaki tüm dönem boyunca gümüş, Danzig'de sürekli olarak en ucuz, Lwów'da ise en pahalı durumda olmuştur - bunun açık göstergesi ise Polonya'daki dalgalanma eğilimlerinin değerlendirilmesidir¹⁵. Şevket Pamuk'a göre, 1580'lerden sonra İstanbul'daki altın-gümüş oranlarının Batı Avrupa'dakinden pek de farklı olmayışı, yeterince ilginçtir¹⁶. Aynı şey Danzig'deki altın-gümüş oranı için de söylenebilir. Ancak Lwów'da gümüş, Danzig ve İstanbul'dan daha yüksek fiyatlıydı. Fakat daha önce de söylendiği gibi, Polonya'dan Boğaz'a gerçekleşen gümüş akışının nedeni, gümüşün Polonya'da çok ucuz ve kolay erişilebilir olması değil, çok talep edilen doğu malları karşılığında yerli mallar bulunamadığından dolayı idi. Benzer durum, Polonya'ya ithal edilen ve daha sonra doğu ipek ve halıları karşılığında İstanbul'a yeniden ihraç edilen pahalı İngiliz kumaşları için de geçerliydi¹⁷.

Polonyalı yetkililerin mali kriz sırasında külçe kaybına ilişkin artan endişelerinin aşikâr olmasına rağmen, Osmanlı'nın da Polonya'dan madeni para ithalatına karşı tutumu pek aynı değildi. Burada iki husustan söz edilebilir:

¹⁵ J. Pelc, Ceny w Gdańsku w XVI i XVII w. (Lwów, 1937) s. 52, tablo IX.

¹⁶ Ş. Pamuk, "Money in the Ottoman Empire 1326-1914" in: An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 947-985, özellikle s. 955.

¹⁷ Doğrudan İngiliz-Osmanlı kumaş ticaretinde ucuz tekstil ürünleri hüküm sürerken, Osmanlı'nın Polonya'da ithalatında pahalı İngiliz kumaşları olağanüstü bir role sahipti, bkz. D. Kołodziejczyk, "Handel tkaninami między Europę środkowo-wschodnią a wschodem Muzułmańskim w Basenie Czarnomorskim w latach 1475-1550" (yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Varşova Üniversitesi, 1986), s. 102-105.

1) Tüccarların hem gelirken hem de çıkarken mallarından vergi ödemeleri her hükümetin bir *ilkesi* idi. Polonya'dan gelen tüccarların mal yerine nakit getirmeleri, *gümrük* gelirlerinde ani kayıplara yol açtığından ötürü hem Polonya hem de Osmanlı maliye otoriteleri için kafa karıştırıcı bir durum yaratmış olmalıydı. Nakit para üzerinden vergi toplama fikrinin kökenleri daha fazla araştırılmalıdır, ancak 1598'den itibaren Polonya meclis kararının, ithal madeni paralar üzerinde gümrük artırma olasılığını açıkça ele almasıyla Osmanlı *'abdnamelerinde* ilk olarak bahsedilmesinin zaman açısından örtüşmesi dikkat çekicidir¹⁸. Padişah tarafından 1597 yılında tanınan ilk muafiyetin tüm Polonyalı tüccarlara değil de, yalnızca Polonya elçilerine ilişkin oluşu çok tipiktir. Daha önceki 1577 ve 1591 belgelerinin içeriğini neredeyse harfi harfine tekrar eden 1597 tarihli *'abname'*'nin muhteviyatı Polonya tarafını tatmin etmediğinden, 10 ay sonra yeni bir *'abname'* teşkil edilmiştir. Polonyalı tüccarlar tarafından getirilen madeni paraların harçtan muaf tutulması gerektiğini ilk kez orada okumuştuk.

2) Mal yerine madeni para getirmek, gümrük ücretlerinde kayıplara neden olurken diğer taraftan külçe, o zamanın hükümetleri tarafından memnuniyetle karşılanmaktaydı. Sorun ise ithal madeni paraların genellikle düşük standartta oluşuydu. Orta Çağ ve erken modern devletlerin para politikalarıyla ilgilenen çok sayıda bilim adamı, küçük madeni paraların değerinin düşürülmesinin, askerlerin ve toplumun alt tabakalarının maliyeti üzerinden prens ve kralların mali durumlarını iyileştirmeye hizmet ettiğini göstermiştir. Bu akıbet Osmanlı *akçesi* (Türkçesi "beyaz") tarafından

¹⁸ *İmtiyazat* veya kapitülasyon adıyla da bilinen Osmanlı *abdnameleri* için bkz. Halil İnalçık, "İmtiyazat", İslam Ansiklopedisi (ikinci baskı), Cilt. 3 (Leiden-Londra, 1971): 1179-1189; ve Hans Theunissen, Ottoman-Venetian diplomatics: the 'ahd-names'. The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments Together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents (yayınlanmamış doktora tezi, Utrecht Üniversitesi, 1991). Bu yazar aslında 1489-1699 yıllarını kapsayan "Polonya" abdnamelerinin tam bir baskısını hazırlamaktadır.

* Yukarıda yer alan "bu yazar aslında 1489-1699 yıllarını kapsayan "Polonya" abdnamelerinin tam bir baskısını hazırlamaktadır" ifadesi, ilk kez 1996 yılında yayınlanmış olan makalenin orijinaline aittir ve yazar, söz konusu çalışmasını tamamlamıştır: Dariusz Kolodziejczyk (2000), Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century), Series of the Ottoman Empire and Its Heritage, Vol.18, Brill). (ç.n.)

paylaşılmış, zamanla daha fazla *kırmız* (Türkçesi "kırmızı") olmuştur. Ancak, daha büyük paralara yönelik politika çok daha temkinli olmalıydı. Bu madeni paralar, hükümetlerin ve devlet seçkinlerinin sıklıkla dâhil olduğu büyük ticaret ve parasal işlemlere hizmet etmiştir. Haim Gerber'in de ortaya koymuş olduğu üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda da durum böyleydi. Bu nedenle yüksek standartta altın ve büyük gümüş sikke muhafaza edilmiş olmalıdır¹⁹.

Şevket Pamuk'a göre, yabancı paraların Osmanlı pazarlarını işgali ve onların değersiz versiyonları 1585 civarında ortaya çıkmıştır. Özellikle *arslanlı* aslanları veya *esedî gurus* adı altında bilinen, aslan tasviri taşıyan Hollandalı *leuwendaalder* kötü bir üne sahip olmuştur²⁰. Tepki olarak, Osmanlı hükümeti tarafından enflasyona karşı önlemler alınmıştır. İlk "sikke düzeltmesi" (*tashih-i sikke*) 1600'de gerçekleşmiş ve daha sonra ise 1618, 1624 ve 1640 yıllarında tekrarlanmıştır²¹. Bu bağlamda, 1607 Polonya '*abdnamesinde* yer aldığı üzere Hollanda parasına tam bir ambargo uygulanmış olduğunu görmemiz gerekmektedir. Bahsi geçen metinde şunu okumaktayız:

“ve getürdikleri guruslarından gümrük taleb olunmya lâkin Leb tarafından cari olan arslanlı gurusun 'ayar kam olub halis olmayub zarar-i 'amm olub sikke-i hümayunun ihtilâlına ba'is olmağla min ba'd memalik-i mabrusemde arslanlı ve nakası'l- 'ayar gurus cari ve ra'ic olmamak için hatt-ı hümayunumla ferman-ı 'alışanım sadır olmuştur min ba'd memalik-i mabruseme oltarafdan kam- 'ayar gurus gelmeyüb sahibü'l- 'ayar-gurus ile emti'a-i mütenervi'e gele”

Osmanlı para politikasının bu beyanı, 1623, 1640 ve benzeri sonraki Polonya '*abdnamelerinden* kaybolmuştur. Aksine, Osmanlı pazarında izin verilen diğer gümüş sikkeler arasında *esedî gurus*tan (Polonya kaynaklarında "aslan doları" -*talar lewkony* olarak da adlandırılmaktadır) bahsedilmektedir. Bu değişikliğin açıklaması ise basittir: 1612'de ilk Hollanda kapitülasyonları

¹⁹ H. Gerber, "The Monetary System of the Ottoman Empire", *Journal of the Economic and Social History of the Middle East* 25 (1982): 308-324, özellikle ss. 311-312.

²⁰ Standartlarına ve gümüş içeriğine göre, yaklaşık olarak değer normal 'rix doların' 0,8'i değerindedir, bkz. János Buza, "Der Kurs der Löwentaler in Ost-Mitteuropa (mit besonder Rücksicht auf Siebenbürger und Ungarn)", *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 27 (1981): 335-258. Bogdan Murgescu'ya dostane yorumları ve bu konudaki tartışması için burada minnettarlığımı ifade etmek isterim.

²¹ Ş. Pamuk, a.g.e, ss. 961-966.

verilmiştir. Alexander de Groot tarafından yayınlanan bu kapitülasyonlarda şunları okumaktayız:

“*Altın ve [Hollandalı tüccarların] yanlarında götürdüğü madeni paralardan vergi alınmaz; (...) darphane komiser ve denetçileri, gurusunuzun akçesini yaparız diyerek müdahalede bulunamaz ve zarar veremezler*”²².

Hollanda girişiminin dünya külçe ticaretindeki rolü Artur Attman tarafından ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Attman'ın tahminlerine göre, Amsterdam'a ithal edilen Amerikan külçelerinin üçte ikisinden fazlası daha sonra Hindistan'a, Levant'a ve Baltık bölgesine yeniden ihraç edilmiştir. Ortaya koymaya çalıştığımız gibi, Baltık'a ihraç edilen birçok madeni para, nihai varış yerlerini Levant'ta da oluşturmuştur. Attman'dan tekrar bir alıntı yapacak olursak: "Avrupa'da tüccarların değerli metallerin ithalat ve ihracatında vergi ödemediklerine ilişkin yazılı olmayan bir yasa varmış gibi görünüyor"²³. "Bununla birlikte, bu yazılı olmayan yasa, yüzyılların başında ciddi bir şekilde sorgulanmıştır. Amerikan gümüşünün Avrupa'ya girişi 1590 ile 1600 arasında zirveye ulaşmıştır²⁴. Daha geleneksel ticari emtiaların kademeli olarak madeni para ile değiştirilmesi, birçok hükümete tutumlarını yeniden gözden geçirme konusunda ilham vermiştir. Attman, madeni paraya vergi konulduğunda Polonya'da 1598'den sonra ve İsveç Narva'sında ise 1603 ile 1611 yılları arasında olmak üzere iki vakadan haberdardır²⁵. Osmanlı 'abdnameleri konusu, Osmanlı hükümetinin de paraya vergi koyarak bütçesini iyileştirmeye çalıştığını

²² *Getirdükleri altın ve guruşdan resm alınmayub (...) zarbhane eminleri ve nazırları dabl u ta'arruz eylemeyüb ve gurusunuzun akçe kat' ederiz deyü rencide ü remide etmeyeler-* A. De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic, A History of the Earliest Diplomatic Relations 1610-1630* (Leiden\İstanbul, 1978), s. 250. Bu madde, 1601 İngiliz kapitülasyonlarına zaten dahil edilmişti, bkz. Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selatin* (İstanbul 1274\1857-58), Vol. 2, s. 474.

²³ A. Attman, *Dutch Enterprises in the World Bullion Trade 1550-1800* (Göteborg, 1983), s. 22.

²⁴ Michel Morineau'ya göre bu zirveye yerinde ulaşılmış ve daha 1660'larda aşılmıştı. Monografisinde Morineau, Earl Hamilton'ın Amerikan gümüşünün Avrupa ekonomisi üzerindeki etkisi hakkındaki klasik tezini sorgulamıştır, bkz. Morineau, *Incroyables gazettes et fabuleux métaux. Les retours des trésors américains d'après les gazettes hollandaises (XVI-XVIII siècles)*, (Cambridge, 1985), ss. 38-41, 98, 113, 584.

²⁵ Attman, a.g.e., ss. 24-25.

göstermektedir. Son olarak, uzun vadeli ticari çıkarlar ve batılı ortakların siyasi baskısı Osmanlıları bu projelerden vazgeçmeye ikna etmiştir.

O andan itibaren, *leemwendaalder* Osmanlı vilayetlerinde yolunu bulmuş ve kısa sürede Osmanlı pazarındaki en popüler büyük gümüş sikke haline gelmiştir. Bugün bile çağdaş Bulgar para birimi olan *leva-* “aslan” adıyla hafızalara kazınmaktadır.

Tablo 1: 1597 “Lehçe” ‘*Abdnamelerinde*²⁶ Para İhracatına İlişkin Yer Alan Bölümler

1597 (I Rebi I 1006/11-20 Kasım 1597 – belgenin en sonuna eklenen bir fıkra).

destgâbimizâ da'ima ilçeriniz geldiğinde ilçerinizün guruslarından ve kendü mata'larından gümrük ve reft ve kassab akçesi deyü bir akçe ve bir habbe alınmıya "

"Daima, elçileriniz sarayımıza geldiğinde (...) gümrük, gidiş parası [*reft akçesi*] ya da hayvanlardan alınan vergi [*kassab akçesi*] adı altında paralarından [*gurus*] ve kendi mallarından en küçük bir gümüş [*akçe*] veya tahıl alınmayacaktır "

1598 (1 Muh. 1007/4 Ağustos 1598)

Gelüb giden bazarganlar (...) ve getürdükleri guruslarından dabi gümrük taleb olunmıya deyü hatt-ı hümayunumla ferman-ı 'ali-şanım sadır olmuşdur

"ve ayrıca benim padişahlık yazımla sağlanan ünlü bir ferman [ör. *tuğra*] çıkarılmış, bu fermanla (...) gelip giden [Polonyalı] tacirlerden, getirdikleri nakit paradan [*guruslar*] gümrük ödemesinin istememesi emredilmiştir".

1607

ve getürdikleri guruslarından gümrük taleb olunmıya lâkin Leh tarafından cari olan arslanlu gurusun 'ayarı kam olub halis olmayub zarar-i 'amm olub sikke-i hümayunun ihtilâlina ba'is olmağla min ba'd memalik-i mabrusemd arslanlu ve nakısu'l-'ayar gurus cari ve ra'ic olmamak için hatt-ı hümayunumla ferman-ı 'alişanım sadır

²⁶ 1607 yılına ait belgenin haricindeki tüm belgelerin orijinaleri Varşova Merkez Arşivlerinde muhafaza edilmektedir.

* 26.dipnotta bahsi geçen belgelere ilişkin incelemeler Kolodziejczyk'ın, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)*, Series of the Ottoman Empire and Its Heritage (Vol.18, Brill) adlı eserinde yer almaktadır. (ç.n.)

olmuşdur min ba'd memalik-i mahruseme oltarafdan kam- 'ayar gurus gelmeyüb sahibü'l- 'ayar-gurus ile emti'a-i mütenevvi'e gele

"Polonyalı tüccarlardan getirdikleri nakit paradan [guruşlar] gümrük ödemesi istenmemelidir. Ancak Polonya'dan getirilen aslan doları [arslanlı gurus] standartı düşük ve saf olmadığı için imparatorluk madeni parasının [piyasanın] bozulması ve kamu zararına yol açmaktadır; böylece benim imparatorluk yazım [yani tuğra] ile sağlanan şanlı fermanım ile bundan böyle eksik standarttaki aslan dolarının iyi korunan topraklarımda sürümde ve geçerli olmayacağı buyrulmuştur. Bundan böyle benim iyi korunan topraklarıma bu istikametten düşük standartta dolarlar getirilemez, ancak iyi standartlı dolarlar ve çeşitli mallar getirilebilir."

1623 I (Şubat)

ve getürdükleri guruslarından dahi gümrük taleb olunmya deyü merhum ve mağsurun-leb babam sultan Mehmed Han Gazî taba sarahu hazretleri hatt-ı hümayunları ile ferman etmegin mucibiyle 'amal olunub alınmya

"ve günahları bağışlanan rahmetli babam olarak Sultan Mehmed Han Gazi hazretleri (nurlarda uyusun!), padişah yazısıyla [ör. tuğra] temin edilen bir ferman²⁷ çıkararak, getirdikleri nakit paradan [guruşlar] gümrük ödemelerinin talep edilmemesi gerektiğini bildirmiştir, buna göre hareket etmeli ve [paralarını] almamalıdır"

1623 II (Ekim)

ve getürdükleri guruslarından eğer riyal ve eğer kara gurus ve eğer arslanı ve eğer Lib gurusıdır gümrük taleb olunmya

"İster riyal [riyal], ister siyah dolar [kara gurus], ister aslan [arslanı], ister Polonya doları [Lib gurusı] olsun, getirdikleri nakit paradan [guruşlar] gümrük ödemesi istenmemelidir" .

1640

ve getürdükleri sahibü'l-'ayar gurusdan gümrük taleb olunmya

"ve getirdikleri temiz paradan [guruşlar] gümrük ödemesi istenmemelidir".

1667-1672-1678

²⁷ Söz konusu fermanın '1598 abdnamesinde bahsedilmiştir.

ve getürdükleri guruslarından eğer riyal ve eğer kara gurus ve eğer esedî ve eğer Lib gurusıdır gümrük taleb olunmya

"ister riyal [riyal], ister siyah [Kutsal Roma İmparatorluğu] doları [kara gurus]*, aslan [dolar] [esedî] veya Polonya doları [Lib gurusı] olsun, getirdikleri nakit paradan [guruslar] gümrük ödemesi istenmemelidir".

281699

sekizinci madde (...) ve getürdükleri naked akçeden gümrük taleb olunmya

"Madde 6. (...) ve getirdikleri nakit paradan [akçe] gümrük [ödemeleri] talep etmemelidir."¹